

A Hangya szövetkezeti mozgalom egykor és a mai szövetkezési lehetőségek

(Németh István)

A Hangya Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség Szövetkezeti Központja fennállásának 25. évfordulójára (1923-ban) kiadott emlékkönyv szolgál az akkori viszonyok és önvédelmi akciók bemutatására. A mai helyzetet és lehetőségeket saját ismeretanyagunk alapján állítjuk össze. Nagyon tanulságos, ha párhuzamot vonunk a 100-125 évvel ezelőtti és a mai helyzet között és áttekintjük, hogy mintegy száz éve mire volt képes a magyar társadalom és ma mire kellene képesnek lennie.

A XIX. sz. végi, XX. század eleji állapotokat és akciókat kissé beljebb ugratva és dőlt betűvel jelenítjük meg. Ennek során a fent idézett, a Hangya Házinyomdában készült kiadványra támaszkodunk, és idézeteink innen származnak.

A helyzet a XIX. sz. utolsó negyedében

A jobbágyság alól épp, hogy felszabadult földművelő népnek nagyon korán szakadt a nyakába az amerikai verseny okozta agrárválság. A tengerentúli gabona- és kukorica behozatal gazdaságtalanná tette a hazai termelést. „Tetőzte a bajt, hogy az ország irányításában a gazdasági liberalizmus jutott uralomra, mely a gazdasági életbe való beavatkozástól tartózkodott, még akkor is, ha a gyengébbeket kellett volna megvédeni a kizsákmányolás ellen. Széchenyit, aki a nemzeti vagyonosodást hirdette, félremagyarázták s megindult a kíméletlen harc az egyéni vagyonosodásért az eszközök válogatása nélkül.”

Ez gyökeresen átalakította az osztályszerkezetet és tulajdonviszonyokat: létrejött az ipari nagytőke, „s ennek nyomában új társadalmi felső osztály alakult ki: a plutokrácia.” A középbirtokos osztály tönkrement. „Míg a 70-es esztendőkből még 6 és félmillió kat. hold volt a magyar középbirtok területe, negyedszázad múlva már csak 3 millió 900 ezer hold volt a magyar középbirtokosságé.”

„A középbirtokosság földjének mozgósítása után a kisbirtokos osztálynak szegezte tőrét az uzsoráskodó spekuláció, melyet az akkori Magyarországon üzleti szellemnek neveztek. A közgazdasági szabadság pompásan csillogó leple alatt sorvasztó folyamat indult meg s egész vidékeket ítélte halálra. Az üzér szellem hitel formájában adta be mérgét a falu népének, mely a mezőgazdasági bajok közepette kapva-kapott a halálos segítség után. Országszerte merészen tombolt a hiteluzsora. A hegyvidékeken, a rutén (ruszin) földön és az erdélyi részeken minden falunak megvolt a maga bankárja, aki batyuval és síppal érkezett a faluba s rövidesen a korcsmajog birtokába jutott. Italmérések, a pálinkabodegák jobbára idegen, a galíciai határon át bevándorolt elemek kezébe kerültek. Ezek készítették elő a védtelen földműves nép csődjét. A szorulthelyzetbe került falusi gazdák előre eladták termésüket a falubeli uzsorásnak, aki gyakran váltót vett s az így kiszolgáltatott adós feje fölött hamarosan megütötte a dobot. A kényszerárverések járványszerűen terjedtek.”

Ahogy kihalt a középbirtokos osztály, úgy kezdtek hajléktalanná válni egykori jobbágyaik is. Erre az időszakra vonatkozik az a mondás, hogy kitántorgott Amerikába hárommillió koldusunk. „A törvényhozás sem a föld népét, sem a föld termését nem védte a külföldi verseny megsemmisítő támadásával szemben. Galíciát nem zárhatta el, mert a bécsi politika

nem túrt sorompókat a monarchia két állama között, de a mezőgazdasági vámvédelemről sem lehetett szó, mert az osztrák iparnak ez nem volt érdeke. Az uzsora ellen s a kereskedelmi leleményesség (gépmegrendelések, részletfizetéses rendelések gyűjtése, váltókkal való visszaélések) sokféle fajtája ellen védhette volna ugyan a törvényhozás a falusi népet, de ki gondolt erre az „állami beavatkozásra” a közigazdasági liberalizmus mézes heteiben?!”

Az amerikai és orosz gabona versenyéhez járultak az egymásután következő rossz termések. 1873-ra komoly gazdasági válság alakult ki. A gazdák hitelre szorultak, de tisztességes kölcsönhöz sehol sem jutottak. A pénzsorsa általánossá vált s megjelent a gabona-elővételi üzlet. „Hiteléletünk, vámpolitikánk teljesen kommerciális irányban haladt, agrárpolitikánk nem volt; a falu, amely 1848-ban fölszabadult a jobbágyság alól és utolsó támaszát, tanácsadóját is elvesztette a földesurában, az uzsora rabja lett.”

Ilyen körülmények közt tűnik fel a közélet porondján Károlyi Sándor gróf, aki valósággal Széchenyi István gróf hivatását veszi át s az Országos Gazdasági Egyesület 1879. évi közgyűlésén indítványozza azt, hogy tanácskozzanak a mezőgazdaság hanyatlásának okairól és a hanyatlást orvosló eszközökről. Ettől kezdve megyei és vidéki gazdasági egyesületek alakulnak, szövetségbe lépnek, s ezen szövetség mellett „ az agráriusok személyes érintkezésének élénkítésére 1881-ben lép életbe a Gazdakör, melynek lelke és mozgatója gróf Károlyi Sándor lett. Ez a Gazdakör volt sokáig közérdekű tevékenységének központja s ebben került szőnyegre – a magyar szövetkezeti eszme.”

A Gazdakörben segítő társai voltak Dessewffy Aurél gróf, Gaál Jenő és György Endre. Ez a vezérkar élénk munkát fejtett ki. Ennek eredménye volt, hogy az első nemzetközi kongresszust a világ gazdatársadalmi vezetői Budapesten tartották 1885-ben. A kongresszus elnöke Károlyi Sándor gróf lett, „aki itt bontotta ki első ízben a szövetkezeti eszme lobogóját. Mikor a következő évben, 1886-ban, a Pestmegyei Gazdasági Egyesület meghívja elnöki székébe, ezt Károlyi Sándor gróf azzal a kikötéssel fogadta csak el, hogy az egyesület indítson mozgalmat a megyei gazdák hitelviszonyainak a javítása érdekében. Ezzel biztosítva volt a később nagyra nőtt magyar szövetkezeti mozgalom megindulása, amely első éveiben Pest vármegyében vert gyökeret.”

„Mikor Károlyi Sándor gróf a hitelszövetkezeteket szervező mozgalom élére állott, a falusi közállapotok valóban szomorú képet mutattak. A középbirtokos osztály csak roncsaiban élt. Legnagyobb részben elhagyta kúriáit, hogy az új földesuraknak adjon helyet. Akik megmaradtak helyükön, fásultan küzdöttek az ősi birtoktörredékével és a sok adóssággal. A falu elvesztette természetes vezető rétegét. A falvak értelmisége, a tanítók és lelkészek kara tájékozatlan volt s nem ismerte fel akkor még azt a hivatást, amely a népjóléti munka terén várt reá. A jegyzők a központi hatalom szemöldökmozgását figyelték, mely egyáltalán nem kedvezett a sokak által lekicsinyelt, sokaknál idegenkedéssel találkozó antiliberalis „fészkelődéseknek”. A faluban a legnagyobb befolyása a szatócsnak volt, aki bankárja, korcsmárosa, magtárosa s első virilistája lett a községnek.”

Károlyi Sándor gróf György Endrével és Hajós Józseffel felkeresték az elhagyott falvakat és bennük az új, lelkes vezetőket toborozták. Lassan, de fokozatosan haladt előre az úttörő munka. Sorra alakultak a községi hitelszövetkezetek, s 1887. év végén már 14 szövetkezet,

1889. év végén pedig 60 szövetkezet működött a pest megyei központ kötelékében. És megkezdődött a falvak vezetőkarának a kialakítása is.

„A népmentő munka azonban olyan akadályokra talált a plutokratikus befolyás alatt álló sajtó és politikai közigazgatás magatartásában, amelyek Károlyi Sándor grófot arra ösztönözték, hogy a szövetkezeti eszméért a parlamentben is felvegye a harcot. 1881-ben szabadelvű-párti programmal lépett fel, de 1884. év elején már kivált a kormánypártból, mert hiába várta a liberális kormánytól az ország közgazdasági és társadalmi bajainak orvoslását. Kilépését megokoló beszéde valóságos program volt, melyben először bontakozott ki az agrárpolitika tervszerű és rendszeres átgondolásban. 1888. január hó 31-én a nemzeti párt padsoraiból tartott beszédével vezette be a magyar országgyűlés első szövetkezeti vitáját. „Részemről ma egyebet a szövetkezetek terjesztése érdekében nem kérnék a kormánytól, - mondá – mint erkölcsi támogatást, mely abból állana, hogy a kormány a Pestmegyéhez hasonló eljárást ajánlja a vármegyéknek. A szövetkezetek – mint a gazdasági nehézségekkel küzdő kisemberek népjóléti intézményei – erkölcsi támogatást joggal elvárhattak s várhatnak az államtól, amely minden népjóléti törekvést támogat”. A vita során Dessewffy Aurél gróf, Gaál Jenő, Polónyi Géza és Tisza István képviselők szólaltak fel a szövetkezetek mellett.”

Miután a Károlyiék által képviselt törekvések a sajtóban alig juthattak szóhoz, Apponyi Albert gróf már 1884-ben javasolta szövetkezeti szaklap megindítását. Ez végül 1890-ben született meg „Szövetkezés” címmel, amelynek szerkesztője Bernát István lett, aki ettől fogva a nemes gróf egyik leghűségesebb munkatársa és bizalmasa lett. „A Szövetkezés hasábjain megjelent szociológiai tanulmányok mintegy évtizeddel megelőzték azokat, akik a huszadik század zavaros éveiben társadalombontó célzattal maguknak akarták lefoglalni a szociálpolitikát. A szövetkezeti eszme és az agrárpolitika harcias sajtóorgánusaként indult meg a Hazánk című napilap is, melynek hasábjain különösen Bernát István, Baross Károly és Buday Barna fejtettek ki lelkes publicisztikai működést.”

A hitelszövetkezeti mozgalom váltakozó sikerrel talál támogatókat és ellenzőket az aktuális kormányokban. A Szapáry-kabinetben a földművelésügy külön tárcát kap Bethlen András gróf vezetésével. A következő Wekerle-kormány alatt – miközben egyházpolitikai viták dúlnak – tetőpontjára ér a mezőgazdasági válság. A gazdák potom áron voltak kénytelenek eladni terményüket. A balkáni és orosz behozatal versenye szabadon támadta a magyar mezőgazdaságot, mert agrárvédelem egyáltalán nem volt.

Ilyen körülmények között jött el az 1896-os képviselőválasztás. A képviselőválasztások küszöbén, 1896. év derekán, megszületik az első magyar agrárprogram, az agrárius mozgalom megerősödik. A kormány még egy kísérletet tesz az agráriusok letörésére és az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben leszavaztatja a nagy népszerűségnek örvendő agrárius vezért: Dessewffy Aurél grófot. Bár néhány hétre rá az új közgyűlésen szinte diadalünnepléssel ültették újból az elnöki székbe Dessewffy Aurél grófot, a felajzott gazdatársadalom elhatározta, hogy megalakítja a „független gazdák” harcos táborát s így jött létre 1896-ban a Magyar Gazdaszövetség Károlyi Sándor gróf elnökelete alatt.

Az ezredfordulóra örvendetes módon új erőre kapott a magyar földért folyó nemes mozgalom. A kormányzat részéről is megtörik a jég és Károlyi gróf legbensőbb barátja Darányi Ignác lett a földművelésügyi miniszter.

A hitelszövetkezeti mozgalom egyre jobban kibontakozik. A Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete Károlyi Sándor gróf elnöklete alatt már négyszáznál több szövetkezetet számlál. A parlament törvényt hoz az Országos Központi Hitelszövetkezet megalakulásáról. A kereskedelmi miniszter kiadja első türelmi rendeletét, hogy hatóságok ne gördítsenek akadályokat a szövetkezeti mozgalom elé.

Miközben egyre erőteljesebben bontakozik ki egyik oldalon a népjóléti mozgalom, folytatódik az uzsora romboló hatása is. Megjelennek a szocialista agitátorok, nem csak a főváros külső részein, hanem az alföldi rónákon is. „A földosztás, a vagyoneelosztás és az „urak” elleni lázítás csábító jelszavaival buzdítják gyűjtogatásra és vérontásra a bajokkal küzdő föld népét a „népapistolok”.

„A falvakat fenyegető veszedelmekkel szemben a hitelszövetkezetek egymagukban elégtelen védőgátaknak bizonyultak, annál inkább, mert a sarokba szorított pénzuzsora most már áruuzsorává alakult át. A nyereszkeszél szellem túrhetetlen üzleti sarcot vetett ki a falu népére akkor, mikor szükségleteit beszerezte és terményeit eladta. Munkájának haszna ilyenformán jó részében élősdi egzisztenciák zsebébe vándorolt s a kizsákmányoltságnak ez az állapota megkönnyítette azoknak a munkáját, akik a népet a felsőbb osztályok és a jogrend ellen izgatták. A hiteluzsora leküzdését célzó mozgalom folytatásaként most már az áru uzsora ellen kellett a népnek védelmet biztosítani. Mert hiába ad a hitelszövetkezet kölcsönt, ha az áru uzsorások szipolyozzák a népet...Károlyi Sándor gróf a kezdetektől fogva átlátta, hogy a sorrend és szükség szerint következő feladat a fogyasztási szövetkezetek megszervezése,”

A fogyasztási szövetkezeti mozgalom hatalmas ellenszélben kezdte meg kibontakozását: a merkantilizmus rendezett csatasoraival találta szembe magát. A felébresztett gazdatársadalom hadat üzen a kartelleknek és a trösztöknek. Széchenyi Imre gróf vezérlete alatt terményeinek értékesítését kezébe akarja venni és megalakítja a Mezőgazdák Szövetkezetét. A biztosító társaságok túlkapásaira hadüzenettel felel s életre kel a Gazdák Biztosító Szövetkezete. Ebben a környezetben jön létre a Hangya.

„Mi adott Károlyi Sándor grófnak lelket és erőt ahhoz az elhatározásához, hogy életének nyugalomra hívó korszakában (majdnem hetven évesen) életcélját fogyasztási szövetkezetek alapításának munkakörében igyekezzék megtalálni? Károlyi Sándor nemcsak azért alapította a szövetkezeteit, hogy néhány falusi zugbankárt és szatócsot sarokba szorítson, hanem alapította a nemzeti társadalom egységének megmentésére.”

Alapvetően azt tartotta küldetésének, hogy a felsőbb osztályok segítő közreműködésével, a gazdasági kultúrájában megerősítendő nép minél hamarabb felküldhesse fiait a középosztályba és egészséges véranyagával pótolja a kidőlt vezetők helyét.

Azért választotta a szövetkezeteket társadalompolitikájának eszközéül, mert a szövetkezetnél nincs tökéletesebb eszköze a nép szervezésének és megerősítésének. „A szó nemes értelmében vett szövetkezet megteremti azt a keretet, melyen belül az emberek legszegényebbjei tömörülhetnek és ellenálló képességüket a gazdasági versenyben alig sejtett mértékben fokozhatják. Ez a szervezet önkormányzatra tanít, megszabadít az elszigeteltség és elhagyottság árvaságától; súlyt ad az odáig figyelembe sem vett egyénnek; megteremti az összetartozás érzését és kifejleszti az élelmesség szunnyadó képességeit. Lassan a szövetkezet

élelmesebbjeiből vezető erő alakul ki, mely minden vonatkozásban érvényesül. Idővel pedig a kiépítendő szövetkezeti rendszer a népek millióit magához ölelvén, gazdasági érdekszálakkal segít összekapcsolni és egységessé tenni a nemzeti társadalmat.”

A 25. évfordulón, 1923-ban mintegy kétezer szövetkezet léte (a csonka Magyarországon) bizonyította ennek a koncepciónak létjogosultságát. A Hangya-központ, mint vékony gallyacska hatalmas szálfává szökkent.

A helyzet ma

Az ötvenes évek kolhozosítási törekvései, majd a kényszer tsz-esítés olyan mértékben lejáratta a szövetkezeti eszmét (amely jó száz évvel ezelőtt a Hangya szövetkezetek révén még nemzetmentő volt), hogy a magyar gazdák számára a szövetkezet inkább szitokszó, mint mozgósító erő.

Ha párhuzamot vonunk a múlt század eleje és e század eleje között, akkor meglepően kevés különbséget találunk, hacsak azt nem, hogy a liberalizmus, a tőke, munkaerő, szolgáltatások és a pénz szabad áramlását biztosító rendszer messze kifejtettebb állapotban van jelen.

A szocializmus látszat biztonságából kiszabadult magyar gazdaság minden tanulás, megerősítés nélkül sokszerűen kerül a messze fejlettebb nyugati tőke karmai közé. A 90-es évek elejére a legvadabb formájában vált uralkodóvá a világgazdaságban a neoliberalizmus. Ez az új gyarmatosítás legrafináltabb módszere, mely a demokrácia terjesztésének ürügyén a pénz, a nemzetközi egyezmények (Világkereskedelmi Szervezet, Európai Unió) szellemében kialakított jog, valamint a kizárólagosan liberális eszméket propagáló, az erkölcsöt, a „régit” nemzeti összetartozást lejárató, szétromboló média diktatúráját hozta ránk, valamint a forszírozott privatizáción keresztül gazdaságilag kulcspozícióba jutott multinacionális vállalatok által ránk kényszerített beszállítói szerepet.

Éppúgy működik a pénzuzsora, az áru uzsora. Hatalmas méretű mind az intézmények (állam és önkormányzatok, közintézmények), a vállalatok, valamint a lakosság eladósodottsága. Az egész ország hitelcsapdában vergődik. A pénzcsapokat viszont tudatosan elzárják: hitelt magyar vállalat vagy személy szinte nem is kaphat. A banki betéteket és az ide utalt forrásokat kellemesebb a Nemzeti Bankba befizetni a magas kamatért vagy a nagy és biztos hozamot garantáló rövid lejáratú kincstárjegyekért. A bedőlt hitelek után pedig elindítani a felszámolásokat és a végrehajtásokat.

Csak a párhuzam kedvéért álljon itt egy 1920-ból származó értékelés a Hangya emlékkönyvből:

A magyar nemzetgazdaság egyetlen hitelforrása: az Állami Jegyintézet, csak bankok útján juttathatta el a hitelt a termelőkhez, iparosokhoz, kereskedőkhöz. A valuta áresése a bankoknak a tőzsdén olyan nyereszkeségi lehetőséget kínált, amely az Állami Jegyintézet által rendelkezésre bocsátott hitel nagy részét a tőzsdei spekuláció csatornáiba vezette. A bankok ezenkívül csakis az érdekkörükhöz tartozó vállalatok hiteléről gondoskodtak. Így fokozódott mesterségesen is a pénzszükség és a Hangya elől valamennyi régi hitelforrás elzárkózott.

A gazdasági kiegyensúlyozást és a felzárkózást segíteni hivatott EU-támogatásokat is úgy igyekeznek a bennfentes „zöld bárók”, illetve a külföldi ügyeskedők megcsapolni, hogy a földek minél nagyobb

hányadát szerezhessék meg oly módon, hogy ellehetetlenítik a gazdákat és azokat a földtől való „megszabadulásra” kényszerítsék. A felvásárlások (az idegen kézben lévő vállalatokon keresztül) irreálisan alacsony áron történnek (a „piacra” hivatkozva), ugyanakkor a boltban nyugat-európai árak vannak. A termelők 25%-kal az önköltségi ár alatt adhatják el termékeiket, tönkre mennek, ugyanakkor a boltokba szinte ellenőrzés nélkül akármilyen „szemét” a polcokra kerülhet, mondván: az egységes piacon már csak „jó” minőségű áru alap van. Sorra buknak le az „átcímkezők”, a hamisítók (pl. méz), a tiltott növény-védőszert, mérget tartalmazó élelmiszerek, de még a forgalomba hozót sem hajlandók megnevezni sokszor. A hatalom a nép ellen működik, akárcsak 100 éve. De amíg akkor volt egy Károlyi Sándor gróf és voltak elkötelezett harcostársai, ma ilyen formátumú gazdagok nincsenek, akikben a magyarság megmaradása, a falu megtartó képességének a biztosítása, saját létfenntartásunk, megmaradásunk kérdése komolyan felvetődne és ezért áldozatokra is hajlandók lennének.

Az agrárium, ha így folytatódik a jövő, halálra van ítélve, legalábbis a nép önfenntartása szempontjából. Nincs értelme semmilyen alapanyagot előállítani (sem terményt, sem húst, sem tojást, sem tejterméket). Az állattenyésztés visszaszorításával a szerves trágya előállításának képessége és egy sor ipari nyersanyag előállítása szűnik meg, azon felül, hogy olyan élelmiszerekből szorulunk rosszabb minőségű importra, amiből 20 évvel ezelőtt még exportáltunk, akár az Amerikai Egyesült Államokba is. Ugyanez vonatkozik a növénytermesztésre is. Kár lenne az értékes magyar földet hagyni olyan rablógazdálkodók kezére jutni, akik génkezelt növények termesztésére szolgáló hatalmas földbirtokokat kívánnak szerezni, illetve energia-növényeket, repcét stb. kívánnak termesztetni és tönkretenni a föld természetes gazdagságát, ugyanakkor rabszolgaként dolgoztatni a parasztot, már aki vidéken marad. De a városba özönlő bérmunkás seregére sem vár jobb sors: korlátozott számban ők is dolgozhatnak „rabszolgaként” néhány külföldi tulajdonú összeszerelő üzemben, de a többség munkanélküli lesz, mert keletebbre olcsóbb a munkaerő.

Ha valamikor, akkor most még nagyobb szükség lenne a nemzet létfenntartását biztosító önszerveződésre, a hitel- és fogyasztási szövetkezeti modell újjáélesztésére, mint 100 évvel ezelőtt. Az, hogy a gazdaság újjáéled ott, ahol a teljes lebénulás, kihalás fenyeget, ösztönzőleg hatna egy sor olyan tevékenységre, amely az agrárium hátszárnya, szolgáltatási háttere. Nem kell mindenben világszínvonalon „versenyezni”, mert a helyi érvényesülés, azzal hogy munkahelyet teremt, önálló egzisztenciát biztosít, messze többet ér, mint hogy ha valamiben nem lennénk az elsők, azzal ne is foglalkozunk. Nemzetgazdasági szempontból olcsóbb megoldás látszólag többet költeni a hazai termék megvásárlására, mint az olcsóbb importot megvenni, miközben egyre többen válnak munkanélkülivé és hajléktalanná (mert a hitelcsapdában mindenüket elveszítik), és amíg erre a költségvetésben van fedezet, segélyre várni, utána pedig gazdasági menekültként próbálni szerencsét valahol a nagyvilágban. Csak most már nincs Amerika, a korlátlan lehetőségek hazája (amely még 125 évvel ezelőtt sok menekültet be tudott fogadni). Ma már csak a halál, a megsemmisülés vár arra a nemzetre, amelyik a saját földjén nem tudja kivívni a fennmaradását!

Ezért érdekes és tanulságos áttekinteni, hogyan is épült ki a Hangya szövetkezeti rendszer:

1. Fel kellett ismerni, hogy a gazdákat szervezni, tanítani kell, hogy hatásos önvédelemre telessenek szert (Magyar Gazdaszövetség, Szövetkezés c. folyóirat, Hazánk c. napilap)
2. Fel kellett ismerni, hogy a pénzuzsora kivédésére helyi összefogással hitelszövetkezeteket kell létrehozni, amelyek messze méltányosabb feltételekkel biztosítottak pénzt a gazdák számára,

mint az akkori bankok és az uzsorások. Ezzel meg lehetett akadályozni a hitelcsapda kialakulását és a tömeges árveréseket (a Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete, majd az Országos Központi Hitelszövetkezet).

3. Fel kellett ismerni, hogy az áruuzsora kivédésére helyi összefogással fogyasztási szövetkezeteket kell létrehozni, amelyek a megtermelt javakat méltányos áron juttatták el végső fogyasztókhoz, kiiktatva a közbeékelődő élőködőket (Mezőgazdák Szövetkezete. majd a Hangya Szövetkezeti Központ és a Hangya kötelékébe tartozó vidéki és városi szövetkezetek)
4. Fel kellett ismerni, hogy a gazdatársadalomnak szüksége van saját biztosító társaságra, mert a pénzhatalom biztosító társaságai éppúgy kiszolgáltatott helyzetbe szorították, mint a pénz- és áruuzsora (Gazdák Biztosító Szövetkezete).

Ez azt jelenti, hogy a liberális környezet ellenére volt elég erő a hazafias nemességben és a gazdáknak, hogy saját érdekeik védelmében párhuzamos gazdasági rendszert építsenek ki, amely mind a finanszírozásban, mind a termék utak hatásos megszervezésében, mind az agrártermelést fenyegető kockázatok kivédésében biztonságot adott.

Tekintsük át, hogy mi a helyzet az előbbi négy alapvető felismerés terén.

1. Az agráriumban való érvényesülés presztízse nagyon alacsony, kevesen vállalják azt, hogy élethivatásszerűen itt tevékenykedjenek. Egyre több gazdálkodó megy csődbe, hogy fel a mezőgazdasági termeléssel, élelmiszeripari feldolgozással. A középfokú képzés szinte megszűnt, felsőfokon sem népszerű az agrárszakma. Gazdaságszervezési ismeretei a gazdáknak nincsenek, könnyen az ügyeskedők áldozataivá válhatnak. Idegenkednek az összefogástól, mert bizalmatlanok. Egyedül viszont kiszolgáltatottak.

A TÉSZ-ek, amelyek a gazdák kiszolgáltatottságát lennének hivatottak csökkenteni, az esetek többségében épp olyan hatalmaskodó, „nepper” szerepet próbálnak betölteni, mint a régi tsz-ek. Ugyanakkor béna kacsák: nincs saját értékesítési hálózatuk (bolthálózatuk), nincsenek feldolgozó üzemeik (kevés kivételtől eltekintve). Tőlük épp úgy nyomott áron veszik át az árut, mint a gazdáktól, ők is sorban mennek tönkre.

A vidéki élet biztonsága nemcsak gazdaságilag kritikán aluli. A lopások, a rablások, a garázdaság, a gyilkosságok teljesen reménytelen helyzetet teremtenek: a közbiztonság elemeiben sem létezik.

A falu egyre inkább kihál, elöregszik, a mezőgazdasági termelés leáll (nincs, aki reális áron megvegye, illetve mindent ellopnak, amire szemet vetnek és nincs mód ez ellen védekezni). A földek parlagon hevernek, életjáradékért a földalapba (vagy zsebszerződéssel külföldiek kezére) kerülnek.

Az élelmiszerből történő nemzetgazdasági önellátás léte kerül végveszélybe.

Nincs olyan politikai erő, amely ennek kimondását nyíltan felvállalná, és átgondolt agrárprogrammal lépne fel. Az interneten kívül nincs média felület, ahol ezt szóba lehetne hozni. Nincs civil összefogás ennek a tudatosítására, fiatal gazdák képzésére, pályára

kerülésük támogatására.

A gazdáknak (vagy egy részüknek) van érdekvédelmi szervezete: a MAGOSZ. Ez a maga módján tisztességgel küzd a gazdákért, de kevés sikerrel: a nemzetközi főiránynak (a neoliberalizmusnak) minden szempontból maximálisan megfelelni kívánó magyar államigazgatás éppúgy megüti minden önvédelmi akciót, mint 100 évvel ezelőtt.

Valószínűleg sok olyan egyénileg gazdálkodó vagy családi gazdaság is van, aki nem MAGOSZ tag (mert a kiscgazda mozgalom szétverése óta nem hisznek egyetlen politikai erőnek sem). A gazdatársadalomnak ez a megosztottsága pedig fokozza a kiszolgáltatottságot.

Jó iránynak tűnik a MAGOSZ szociális bolthálózati koncepciója, de ez még kezdeti stádiumban van. Néhány éve elindult egy MAGOR mozgalom (ennek is voltak boltjai), de ez is elakadt. Elvileg a CBA bolthálózat a kiskereskedelmi forgalom 25%-át képviseli, és magyar kézben van (a legnagyobb multival: a TESCO-val azonos a piaci részesedése). Mégsem látszik üzletpolitikáján az, hogy a magyar árut előnyben részesítené.

Az ország mind nagyobb részét a nyomor szintje felé kényszerítő gazdasági sodródás (amely fontosabbnak tartja az adósságtörlesztést és a vagyonok ügyes kisíbolását, a vagyonosok adóelkerülését, mint azoknak a biztonságos megélhetésének a biztosítását, akik valójában a nemzetet alkotják és munkájukkal ezt az országot építették, gazdagították) következtében általánossá válik az „érzékenység”: egyre többen kényszerülnek a multi láncok csábításának bedőlni: az ő hasznukat növelve egyre silányabb értékű táplálékot vásárolni. Ezzel pedig még inkább elősegítik annak a nemzet megsemmisítő célnak a megvalósítását, hogy az önfenntartást biztosító magyar agrárium megszűnjön, és a magyar föld ügyeskedő kufárok kezébe kerüljön.

Nincs annyi nemzeti öntudat a magyarok többségében (szemben az olaszokkal vagy a spanyolokkal), hogy tudatos vásárlói magatartással kényszerítsék ki a hazai áru tisztességes áron történő felvásárlását és akár bojkottálják is azokat a multikat, akik piaci erejükkel visszaélve teszik tönkre a gazdákat. Pedig az utolsó pillanatban vagyunk, amikor még a magyar agrárium megmenthető a magyarság érdekében! Ha rövid időtávon belül nem sikerül egészséges osztozkodási arányok mellett a termelés-logisztika-feldolgozás-áruterítés-értékesítés vertikumot rendbe hozni, a hazai termelés megszűnik! Ezt kell tudatosítani.

2. A pénz monopóliuma a mai formájában az egész világgazdaságot romba dönti. Ennek alapvető oka az, hogy a pénz, mint egyenértékű mérő eszköz szerepe, amelyekért reáljavakat lehet eladni és venni, háttérbe szorult a vagyontörvény szerepéhez viszonyítva. E vagyongyarapítási éhség miatt olyan virtuális javak „forgalmazására” fordítódik a világ pénzforgalmának 98%-a, amelyhez nem fűződik valós teljesítmény. Az itt elért irreális jövedelmezőség meggátolja a reálszférába történő „befektetések” többségét. A pénz kibocsátás monopóliumának magánbankok részéről történő birtoklása ezen felül csak olyan gazdasági törekvések valóra váltását segíti, amely a monopólium birtokosainak (a nagy bankárdinasztiáknak) az érdekeit szolgálja. Ez a pénzügyi hatalmi túlsúly minden megvehető szakembert, céget, egyetemet, intézményt, médiát megvesz, amelyen keresztül egyeduralmát mind jobban kiterjeszti. Ezzel a mindent beszöví polippal kellene a küzdelmet felvenni, hogy a „végeken”, a lokalitásokban is élhető maradjon az élet, ne csak a kevés

gazdag élvezze a globalizáció kiváltságait (ti. hogy minden haszon az övék, és minden veszteség a hatalmuktól megfosztott államoké, akiknek még „kötelességük” is az elégedetlenség levezetése vagy elfojtása).

A pénz ilyen eltorzult diktatúrájával történő szakítás gondolata már a múlt század elején is felmerült. Silvio Gesell (német-argentin kereskedő) 1919-ben jelentette meg a természetes gazdasági rendről szóló könyvét, amelyben szabad pénznek nevezte azt a pénzt, amely valóságos értékmérőként tisztességgel szolgálja a gazdaság egészséges és fenntartható fejlődését. Ezt a korszakalkotó művét Siklaky István 2004-ben lefordította magyarra is. A geselli gondolat a valóságban több helyen is bizonyította létjogosultságát. Az első világháborút követő nehéz években, Bajorországban, majd a nagy világgazdasági válság idején (1932-ben) az ausztriai Wörgl-ben. Mindkét esetben a pénzügyi körök féltékenysége miatt rendeletileg tiltották be ezen szabad (helyi) pénzek használatát, pedig a régió gazdasági fellendülési bizonyított volt.

A geselli gondolat a múlt század utolsó negyedében nagyon sok helyen felbukkant világszerte (USA, Kanada, Ausztrália, Távol-Kelet, Dél-Amerika, de Európa számos államában így Nagy-Britanniában, Németországban, a skandináv államokban stb.). Ma már több mint 5000 régióban használnak helyi pénzt, amelyet a hatóságok eltűrnek. A helyi pénz használata (és nem egyszer a mögötte lévő cserekörök mozgalma) válságenyhítő hatású, az elmérgesedő helyzetre feszültség levezető gyógyír. Elvileg nálunk is lehetséges lenne helyi pénz bevezetése (mert lehetőség van elektronikus pénzhasználatra), de eddig ezen a téren áttörő sikert még senki sem ért el.

A gazdaságnak kétféle szerepben van szüksége pénzre: értékmérőként, azaz csereeszközként, illetve fejlesztések megvalósításához hitelként. A pénz akkor tudja megőrizni értékmérő szerepét, ha kiiktatjuk vagyongyarapítási szerepét (amely pénzkivonásra ösztönöz a gazdaság olajozása helyett). Ezt a geselli koncepció a pénz értékcsökkenésével éri el: a pénz meghatározott időszakonként (havonta, negyedévente) valamennyit (1-2 %-ot) veszít az értékéből, ami arra ösztönöz mindenkit, hogy vagy minél előtt elköltse (vegyen érte valamit), vagy olyan célra kösse le, amihez a közösségnek érdeke fűződik (ekkor megtartja értékét és ebből a lekötött pénzből lehet a fejlesztéseket finanszírozni).

A helyi pénz könnyen védhető az inflációtól, mert nagyon hamar nyilvánvalóvá válik a pénzfelesleg (ami elértéktelenedik). A befektetett pénz a gazdaságot fejleszti, ami újabb lehetőségeket teremt a pénz gyorsabb forgatására (tehát értékének megőrzésére). A helyi pénz védhető az ellen, hogy mások érdekeinek megfelelően kikerüljön a körforgalomból (ahogyan ma a megkapott fizetést szinte egy mozdulattal ki is adjuk hazai kézből, mert a multinál történő vásárlással, a külföldiek kezében lévő közüzemek díjainak a kifizetésével, a bankköltségekkel, a biztosítási díjakkal, a magánnyugdij pénztári befizetéssel stb.) a külföldiek profitját növeljük és saját fennmaradásunkat szolgáló célra semmit sem kapunk (még uzsorakamat szintű hitelt sem)! Ha nincs a gazdaság vérkeringését biztosító pénzáramlás, akkor a gazdaság leáll! Létérdekünk a gazdaság újjáélesztése oly módon, hogy a pénz minél tovább és minél nagyobb hányadban országon belül áramoljon, és ne hagyja el azonnal az országot.

Ennek a reformnak a megvalósítása a gyakorlatban szinte a tyúk-tojás probléma megoldásával azonos. Amíg nincs pénz a gazdaság olyan újjászervezésére, amelyik tovább saját körforgásban tudja tartani a pénzt, addig a pénz stabil csereérték-teremtő funkcióját sem tudjuk megvalósítani. A helyi pénzek bevezetése elképzelhető kisközösségekben és az itt véletlenszerűen megjelenő feleslegekből el lehet kezdeni a tisztességes hitelezést, de ez túl lassú folyamat lenne. A mai „pilótajáték-világban”, amikor hatalmas haszon beígéréssel szívnak ki minden elérhető pénzt az országból, illetve a gazdagok részéről tömeges az „off-shore”-ozás, nem reális azt elvárni, hogy valakik „nemzetmentő” szándékkal pénzt adnának ehhez a fordulathoz.

A Hangya mozgalom elindítása előtt, a pénzuzsora kivédésére hitelszövetkezetek alakultak a helyi közösségekben. Ez a szegények bankjához hasonlóan működhetett: a helyi ismeretségekre támaszkodva viszonylag biztonságosan lehetett pénzt kihelyezni úgy, hogy annak visszafizetése nagyon valószínű legyen (különösen, ha reális és elfogadható volt a kamat). Ez a helyi „felesleges” pénzvagyont olyan közös célú forgatását jelentette, amely védelmet nyújtott a helyi közösségnek az egyéni csődbejutás ellen. Mai szóhasználatú is felfoghatnánk, hogy egy kölcsönös biztosítási pénztárt (CASCO-t, életbiztosítást) hoztak létre reális adminisztrációval, reális önköltséggel, non-profit alapon.

Az 1800-es évek végén voltak olyan nagylelkű gazdagok, akik saját magánvagyonukból adományoztak erre a célra. Kérdés: ma lennének-e ilyen magyarok? Márpedig a tisztességes, közösségi célok érdekében történő hitelezés előfeltételeinek megteremtése nélkül nehéz lesz a fordulatot elindítani. A hitelezést kiválthatja bizonyos stratégiai szövetségek kötése (pl. a CBA üzletlánc megnyerése, tisztességes logisztikai rendszer megszervezése), amely a legszükségesebb gazdaságélénkítő lépések megtételét lehetővé teszi, majd az elért eredményekből fokozatosan fejleszteni a termékvertikumokat a nemzet érdekében (amit az elmúlt húsz évben „elprivatizáltak” és leállítottak). Ennek ellenére meg kellene próbálni legalább egy patrióta banki funkciót betöltő hitelszövetkezetet létrehozni, amely a helyi pénz központi elszámoló háza is lehetne.

A hitelszövetkezeti mozgalom beindításával külön projektként kell foglalkozni.

3. Az áruuzsora kivédésére száz éve még elég volt egy fogyasztási szövetkezeti mozgalmat (Hangya) elindítani és a vidéki életvitel legfontosabb feltételein könnyíteni lehetett.

A Hangya Szövetkezet megszervezésének célja – szemben a fejlettebb államokban már évtizedek óta működő szövetkezetekkel, melyek az élet olcsóbbá tételére törekedtek – a fogyasztók olcsó és becsületes kiszolgálása mellett a falusi népnek a modern üzleti élethez való hozzánevelése, hiányzó kereskedelmi érzékének kifejlesztése s ekként minden kizsákmányoló szándékkal szembeni védekező képességének a megteremtése volt.

A szervezés felülről indult a Hangya-központ kiépítésével, hogy innen a szervezendő vidéki szövetkezetek már kezdetől fogva megfelelő irányító és betanító-ellenőrző segítséget kapjanak.

Az alapszabályban amellettt döntöttek, hogy nem kötelezik a szövetkezeti tagságot a szövetkezeti boltban történő vásárlásra. Noha a Magyar Gazdaszövetség nagyon sokat tett a szövetkezeti mozgalomért („a gondolat bölcsőjét ringatta”), a szövetkezetet mégsem kényszerítették arra, hogy tiszta jövedelmének bizonyos hányadát alapszabályszerűen a Magyar Gazdaszövetség céljaira fordítsák, hanem a szövetkezet vezetőire bízták, hogy lehetőségeihez és tehetségéhez képest mekkora támogatást ad a Hangya a Gazdaszövetségnek.

Az alaptőke jegyzése igen nehéz feladat volt. Károlyi Sándor gróf könnyedén előteremthette volna saját vagyonából az alaptőkét, de ő inkább szélesebb érdekközösségre kívánta alapozni a szövetkezetet. Az anyagi hozzájárulások megszerzése azonban nehezen ment. A kevés aláíró is inkább a gróf köztisztelt egyénisége iránti figyelemből, mint a jó ügy sikerébe vetett bizalom alapján jegyzett üzletrészt. Mindössze 17.000,- korona névértékű üzletrészt jegyeztek. Az így jegyzett összeget Károlyi Sándor gróf 50.000,- koronára egészített ki.

A Hangya Szövetkezet 1898. január 28-án 50.000,- korona alaptőkével alakult meg. A megfelelő vezető (Balogh Elemér) kiválasztása után elkezdte működését.

A munka súlypontja kezdetben a propagandára esett: nagyon fontos volt a közöny megtörése és az előítéletek, valamint a bizalmatlanság letörése. A szövetkezeti eszmét ui. már a Hangya megalakulását megelőzően avatatlan és lelkiismeretlen kísérletek kompromittálták. A kormány hűvös tartózkodással, sőt bizalmatlansággal nézte az első szárnypróbálgatásokat, a közigazgatási hatóságok pedig szinte ellenségesen álltak hozzá. Az indulás valóságos vesszőfutás volt a mostoha körülmények között.

Az alapítás évének végére mindössze 17 szövetkezetet sikerült alakítani, de ezek közül is csak 3-4 kezdte meg a működését. Ebben az időben a Hangya alig tudott szövetkezeteinek valamilyen előnyt biztosítani. Személyzete, raktára nem volt, mindenütt bizalmatlansággal találkozott s alig akadt kereskedő, aki hajlandó volt még jó drágán is részére árut szállítani.

Az első üzleti „évet” 1899. év végén zárta (21 hónap eredménye). Az áruforgalom 512.000,- korona volt, amelyet a központ 70 szövetkezettel bonyolított le. A mérleg 12.000,- korona veszteséggel zárult. Balogh Elemért bántotta ez, mert rontotta a szövetkezet hitelképességét és Károlyi Sándor grófhhoz fordult, hogy a 12.000,- korona deficitet térítse meg magánpénztárából. „A gróf néhány pillanatig szótlanul szegezte rá acélkék szeméit, végre kurucosan ezt dörmögte: Butaság... de megteszem”.

Nemsokára a Hangya a Gazdaszövetséggel közösen bérelt négy szobás lakást irodahelyiségül és ugyanebben a házban egy tágas pincehelyiség volt a raktár.

Ám ezzel még nem szűntek meg a nehézségek. Az egyre szaporodó szövetkezetek többet követeltek a Hangyától, mint amire képes volt. Tőkájének csekély volta miatt hitelt nem adhatott és az áruszállítás és ellenőrzés is sok kívánni valót hagyott maga után. A legtöbb szövetkezet nem volt hajlandó áldozni a szebb jövő reményében. Ezért az igazgatóság tagjai

egy budapesti pénzintézetnél 160.000,- korona kölcsönt szereztek egyéni jótállással.

Egyidejűleg felkérték Meskó Pált, hogy vegye kezébe a fogyasztási szövetkezetek szervezését. Megelőzően a Nyitra-vármegyei gazdasági egyesület titkára volt, aki már jó hírnévre tett szert a népies mozgalmak szervezésében és pompás szónok volt. Közreműködésével 1900-ban már 100 szövetkezet működött, 1905-ben 500, 1911. március 15-én pedig az 1000-ik Hangya-szövetkezet nyílt meg Dömsödön.

A vidéki szövetkezetek gyors fejlődése folytán a Hangya-központ is nagyobb lépésekkel haladhatott előre. Fellépett azonban a hitelszükséglet és egyre érezhetőbbé vált egy jól felszerelt áruraktár és a megfelelő tisztviselői kar hiánya.

1900 tavaszán felkérték a Magyar Általános Hitelbank alelnökét, Pallavicini Ede őrgrófot, hogy szakszerűen értékelje (auditálja) a Hangya helyzetét, amit ő életképesnek talált. A javasolt intézkedések végrehajthatósága érdekében Károlyi Sándor gróf 200.000,- koronát bocsátott a Hangya rendelkezésére. Pallavicini Ede őrgróf is belépett az igazgatóságba ügyvezető igazgatóként. Bővült az iroda, újabb raktárt béreltek. Bővült a tisztviselői kar, többek között két ellenőrrel (ezek a vidéki szövetkezetek munkáját segítették tanáccsal, illetve ellenőrizték a munka szakszerűségét).

1901-től megreformálták a vidéki szövetkezetek szervezését és irányítását is. Az igazgatóság kimondta, hogy ezentúl csak befizetett tőkével rendez be szövetkezetet. Szabályozta egyúttal a hitelezés kérdését is.

Az újítások életbe léptetésétől kezdve rohamosan javult a helyzet, javultak az üzleti eredmények, amit a pénzintézetek is méltányoltak. Ettől fogva az igazgatósági tagok kezességi nyilatkozata nélkül is annyi hitelt élvez a Hangya, amennyire csak szüksége van.

1901-ben Károlyi Sándor gróf újabb 270.000,- koronát bocsátott a Hangya rendelkezésére. 1903-ban módosult az alapszabály: a rendes 100 koronás üzletrészekon kívül 1.000 koronás elsőbbségi üzletrészek jegyzése is lehetővé vált. Károlyi gróf összesen 470.000,- koronás befektetése ezekbe az új típusú elsőbbségi üzletrészekbe került s ezekből az értékpapírokból nagyobb alapítványokat tett. Az alapítványlevelekben kifejezett korlátozás a fent nevezett összeget a Hangyának minden eshetőségre biztosítja. A Hangya alaptőkéje 126.000 koronáról 600.000 koronára nőtt.

1904-ben elhatározták egy központi áruház létesítését, amely 1906-ra a Közraktár utcában meg is épült. Sajnos a megnyitást Károlyi Sándor gróf már nem érthette meg, mert 1906 tavaszán meghalt. Helyét Pallavicini Ede őrgróf foglalta el az elnöki székben.

1907-ben pénzügyileg konszolidálódott a Hangya szövetkezetecsoport az alaptőke felemelése és a legszűkebb belső (szövetkezetek felé történő) hitelezés következtében. Az Osztrák-Magyar Bank befogadta a Hangya váltóit. A Központ kedvező mérlege lehetővé tette, hogy a Központ 25.000 koronát térítsen vissza azoknak a szövetkezeteknek, amelyek áruforgalmuk több mint 50%-át a Központnál bonyolították le. Ellenőrzési kerületek létesültek megfelelő

ellenőri létszámmal.

1908: a községek tömegesen kérik a szövetkezetek alakítását, de ez csak kellően alapos vizsgálat után történik meg (az anyagi és erkölcsi feltételek megléte esetén). Megkezdődnek a vidéki kerületi szövetkezeti értekezletek szervezése, évkönyv jelenik meg. Az áruforgalom 14 millió korona, külön engedmény címén 20.000 korona vásárlási visszatérítés kerül szétosztásra.

1909: Emelkedik a forgalom. Új kirendeltség létesül Balassagyarmaton. Budafokon nagyméretű pincebérleten saját kezelésbe kerül a bor-és szeszüzlet. Létrejön a kézműáru osztály. Kidolgozzák a vidéki boltvezetők nyugdíjintézetének alapszabály-tervezetét. Az évi forgalom 16 millió korona, a vásárlási visszatérítés 20.000 korona.

1910: Bővül az iroda és raktár. Kávépörkölő, kötélverő-, asztalos- és lakatosműhely épül, ládagyárat, só-, cukor- és fűszerőrlő telepet állítanak fel. Munkáslakásról, étkezdéről és fürdőhelyiségről gondoskodnak. A rövidáru osztály kiegészül kézműárakkal. Az évi forgalom 19 millió korona, a vásárlási visszatérítés 25.000 korona.

1911: Megalakul az 1000. szövetkezet Dömsödön. Létrehozzák az értékesítő alosztályt. Központi kezelésbe kerül a tűz és betörés-biztosítás. Az éves forgalom 24 millió korona, a vásárlási visszatérítés 30.000 korona.

1912: Elkészül a nagyenyedi és sátoraljaújhelyi áruraktár iparvágánnyal és modern felszereléssel. Az újonnan berendezett szövetkezetekhez kísérletképpen, egy-két hetes időtartamra ellenőröket küldenek ki, akik az üzleti gyakorlatban még járatlan szövetkezeti vezetőket az első útbaigazításokkal ellátták. A nagyobb forgalmú szövetkezetek helyes üzletvezetésének biztosítására képzetesebb kereskedői alkalmazottakat küldenek boltvezetőnek. Életbe léptetik a boltoshiány-biztosítást.

Folytathatnánk a krónikát, a háborús évekbeli helytállás és a megcsonkított ország gazdaságának újra indításában betöltött dicső szerep bemutatásával, de ennyi is elég annak érzékeltetésére, hogyan szökkent szárba az a mag, amelyet az 1800-as évek végén vetettek el fanatikus, haza és népszerűtől emberek.

Érdemes azonban áttekinteni a Hangya-központ pénz-és hitelügyleteinek alakulását.

Említettük már az 50.000,- koronás induló üzletrésztőkét, amely 100 koronás üzletrészekből állt és az üzletrészjegyzők a jegyzett érték ötszöröséig vállaltak felelősséget. Habár az üzletrész-jegyzési mozgalom az akkor már érezhető nehéz pénzügyi viszonyok ellenére is szép eredményeket mutat (1903-ban 126.000,- korona az üzletrésztőke), nyilvánvalóvá vált, hogy ez a tőke nem elégséges az egyre emelkedő forgalom lebonyolítására. Ezért vezetnek be 1904-ben az alapítványi 1.000 koronás üzletrészeket. Az újítás az első évben fél millió korona tőkét hoz a Hangyának, melynek legnagyobb részét gróf Károlyi Sándor jegyzi le jótékony célú alapítványokra. A világháború elején már 2,5 millió korona tőke áll rendelkezésre. A jegyzés oly arányban halad előre, hogy 1918-ban 16, 1919-ben 100, 1920-ban 231, 1922-ben pedig

már 611 millióra emelkedik az üzletrésztőke.

A Hangya forgótőkéjét üzletrésztőkén kívül a rendelkezésre álló hitelforrásokból merítette. Ez kezdetben kizárólag váltóhitel volt és csak két pénzintézet (MOKTÁR és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület) voltak hajlandók hitelezni. 1910-ben az Osztrák-Magyar Bank is hajlandónak mutatkozott a Hangya váltóinak az elfogadására és ettől kezdve egy csapásra megváltozott a pénzvilág hozzáállása a Hangya hiteligényeihez.

A tanácsköztársaság és a román megszállás után ismét nagyon nehéz idők következtek: a valuta megállíthatatlan romlása és a folyamatosan emelkedő árak, valamint a valuta-ingadozások súlyosan érintették a kereskedelmi vállalatokat.

A falusi szövetkezetek tőkegyűjtése a rohamosan emelkedő árakkal nem tarthatott lépést. Ezért megengedte a központ a Hangya erkölcsi felelőssége mellett azt, hogy a falusi fogyasztási szövetkezetek tagjaiktól áruelejteket gyűjtsenek s ezt forgótőke gyanánt felhasználhassák. Ez kezdetben szép eredményekkel járt (néhány hónap alatt 400 millió korona), de a pénzügyi tanács az áruelejteket betéteknek minősítette és egy 1920-as törvénycikk életbe léptetése után ezt meg kellett szüntetni. A szövetkezetek forgótőkével való ellátása a Hangya-központra hárult.

A magyar nemzetgazdaság egyetlen hitelforrása: az Állami Jegyintézet, csak bankok útján juttathatta el a hitelt a termelőkhez, iparosokhoz, kereskedőkhöz. A valuta áresése a bankoknak a tőzsdén olyan nyereszkeségi lehetőséget kínált, amely az Állami Jegyintézet által rendelkezésre bocsátott hitel nagy részét a tőzsdei spekuláció csatornáiba vezette. A bankok ezenkívül csakis az érdekkörükhöz tartozó vállalatok hiteléről gondoskodtak. Így fokozódott mesterségesen is a pénzszükség és a Hangya elől valamennyi régi hitelforrás elzárkózott.

Ilyen körülmények között a Hangya kénytelen volt a pénzügyi kormányzathoz fordulni, hogy az elkerülhetetlenül szükséges forgótőkét rendelkezésre bocsássa.

1921. év őszén megállapodásra jutott a Hangya Hegedüs Lóránt pénzügyminiszterrel, amelynek értelmében az állam 100 millió korona névértékű üzletrészt jegyez, továbbá 50 millió korona kölcsönt nyújt a Hangyának a kötelékén kívül álló, válsággal küzdő szövetkezetek szanálására. Továbbá 250 millió korona erejéig elvállalta az állami garanciát egy, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület vezetése alatt álló pénzügyi csoporttal szemben a Hangyának nyújtandó hitelért, és kieszközli az Állami Jegyintézetnél, hogy ezt az összeget a pénzintézet rendes hitelén kívül folyósítsa.

*Ezzel a megoldással a Hangya fél évig képes volt tovább működni. Ámde a korona árfolyama 1922-ben ismét nagyot zuhant és megint állami segítséget kért. Kállay Tibor pénzügyminiszter külön törvényjavaslatban teszi lehetővé, hogy a Hangya-központ korlátolt összeg erejéig saját céljaira áruelejteket gyűjtsön. Amíg ennek eredménye megmutatkozik, a kormány 300 millió korona hitelt bocsátott a Pénzügyi Központ révén, továbbá 95 millió koronát a nagyobb fővárosi szövetkezetek (Háztartás, Pannónia, Centrum stb.) és a Hangya-
Ipar rt. számára, mert ezek épp úgy ki vannak zárva a bankok hitelközvetítéséből, mint maga a*

Hangya (tehát ezeknek a hiteléről is Hangyának kell gondoskodnia). Emellett 500 millió korona garanciát is vállalt.

Az üzletrészek 1902-ig 4%-kal, azóta pedig 5%-kal kamatoztak. A vásárlási visszatérítés címén a szövetkezeteknek visszatérített összeg 25.000 koronát tesz ki, 1917-ben ez 1,5 millió, 1920-ban 21 millió volt. 1921-ben nem volt visszatérítés, mert a nyereségét és árutartalékainak nagy részét lekötötték azok a veszteségek, amelyeket az olcsósági hullám idézett elő. Ez igen válságos időszak volt nemcsak az iparra és kereskedelemre, hanem a szövetkezetekre, amelyek boltjaikat nem csukhatták be, kénytelenek voltak a drágán megvett árukészletüket olcsó napi áron forgalomba hozni. Ámde ezt a válságot a Hangya túlélte.

A vidéki szövetkezetek is hasonlóan dolgoztak, vásárlóiknak szintén fizettek vásárlási visszatérítést és ezzel fokozták a kis egzisztenciák gazdasági megerősödését.

A Hangya-központ jelentő szerepet vállalt abban, hogy a szövetkezetek adóztatása méltányos és igazságos legyen. Jogi téren is elévülhetetlen érdemeket szerzett a Hangya ügyésze, Dömötör László dr. Elérte, hogy a bírósági ítélezési gyakorlatban véget lehetett vetni a gabonauzsorának. (A gabonakereskedők kora tavasszal, amikor a gazdának rendszerint a legkevesebb a pénze és legtöbb a kiadása, potom pénzért összevásárolták a kevésbé tehető földművesektől a reménybeli termést, és ha a tényleges termés elmaradt a várt és eladott mennyiségtől, nem a gazdának korábban kifizetett árat, hanem a magasabb piaci árat követelte vissza.) Ezt a magyar állam nem akadályozta meg. Sőt még törvénymódosítást sem terjesztettek a törvényhozás elé, csak bíróság józan belátásának köszönhetően megváltozott ítélezési gyakorlat változtatott ezen!

Hasonlóan kemény küzdelem folyt a kiegyezés utáni szabadelvű politizálás „eredményeként” erőltetett gyorsított kereskedelemfejlesztés visszásságainak a kivédése érdekében. Olyan törvény volt hatályban, hogy a kereskedő jogainak érvényesítése tekintetében olyan privilégiummal rendelkezett, amivel egyetlen tagállamban sem. Eszerint ui. a kereskedelmi ügyletekből támasztott, vélt vagy valóságos követelésének érvényesítésére a kereskedő nem volt kénytelen valóságos vagy vélelmezett adósa után ennek bírósága elé menni, hanem azt az ország minden részéből saját bírósága elé idézhette. Ezt az előjogot kevésbé lelkiismeretes kereskedők arra használták fel, hogy részint maguk, részint ügynökeik útján a falu népet teljesen szükségtelen és rossz árukkal árasztották el s a vételárat saját bíróságuk előtt peresítették, arra számítva, hogy az alperes messze földről úgy sem fog megjelenni védekezésre. Hatalmas politikai küzdelemben végül sikerült ezt a privilégiumot eltörölni a törvényhozásban.

A Hangya szövetkezeti rendszer kiépülésének következményei rendkívül örvendetesek voltak. Megszűnt a vidéki áruuzsora és a nagyvárosokban is csökkent ennek mértéke. Megváltozott a falu képe. A tagok kifizették adósságaikat, hozzászoktak a készpénzen történő vásárláshoz, megtakarításokat értek el. Házuk tájkát rendbe hozták, nagyobb gondot fordítottak a földművelésre, az ifjúság pedig kiszabadult a kocsmai légkör züllesztő hatása alól. A szalmatető házak helyett csinos külsejű, takaros cserepes házak épültek. Ezalatt a szatócsok, kocsmárosok kénytelenek voltak házukat, kocsmájukat gyakran a szövetkezetnek eladni és

más községbe vagy városba vándorolni, mert a faluban nem volt már mit keresniük.

A Hangya sokakat hozzásegített ahhoz, hogy általános gazdasági és kereskedelmi ismereteket szerezzenek. Egyszerű falusi emberekből hosszas, kitartó munkával szakképzett könyvelőket, pénztárnokokat képeztek ki. Tanfolyamokon szövetkezeti ügyvezetőket és boltosokat képeztek ki. A szövetkezeti tagok részére kongresszusokat rendeztek, a szövetkezeti vezetők részére kerületi értekezleteket tartottak és minden alkalmat megragadtak a tanításra. A munka és tanulási kedv fokozására 1916-ban a kiváló szövetkezeti vezetők részére 100.000 koronás alapítványt részesítettek, amit a következő évben 300.000 koronára egészítettek ki. Ösztöndíjakat is alapítottak. A falu kultúrájának a fejlesztése érdekében könyvosztályt állítottak fel a Hangyában (a Hangya családi könyvtárak igen népszerűek voltak országszerte). Legkiválóbb íróink munkáit terjesztették olcsón, ugyanakkor a selejtes, mételyes irodalmat kiszorították. A könyveket úgy válogatták össze, hogy azok az okszerű gazdálkodás mellett szórakoztató olvasmányokkal is szolgáljanak, emellett nemesítőleg hassanak a falusi lakosság erkölcsére.

A Hangya igyekezett minden rendelkezésére álló eszközt a hazai mezőgazdaság fejlesztésére megmozgatni. Mezőgazdasági géposztályt rendeztek be a központban. Szövetkezeteikben bizományi gépraktárakat létesítettek. Vetőmag-osztályt hoztak létre, a műtrágya behozatalára érdekeltséget szerveztek. A hazai és külföldi legkiválóbb szakírók tanulmányait fillérékért terjesztették tagjaik között és sajtóorgánumaik (Szövetkezés, Barázda, Hangya) útján. 1900 óta javasolták a közgazdasági egyetem megalapítását, amely célra 1917-ben 1 millió koronás alapítványt tettek, és ami csak a tanácsköztársaság bukása után jött létre. Mennyivel másképpen alakult volna a helyzet, ha a Közgazdasági Egyetem a század elején létesül és az első világháborút követő idők közgazdasága megfelelően szakképzett, tág látókörű szakemberekkel rendelkezett volna.

Az intenzívebb termelő munka támogatása érdekében az értékesítés megszervezéséhez is hozzáláttak.

Első lépésük a Háztartás szövetkezet létrehozása volt a fővárosban. Ez a vidéki szövetkezetekkel összeköttetésbe lépve megszervezte a tojás, baromfi, gyümölcs és méz értékesítését.

A Futura szövetkezet nemcsak termények és a gyapjú, valamint a gyógynövény bel-és külkereskedelmével foglalkozott, hanem gyűjtötte az ún. hulladéktermékeket (a tollat, ócskavasat, rongyot stb.) is.

Voltak további fővárosi szövetkezetek is (különösen a trianoni országcsönkítés után): Pannónia, KÉVE, stb.

Fontos szerepet töltött be a gazdaság patrióta megszervezésében a Hangya-Ipar Rt. Ez az iparágak széles körét ölelte át (bor, szesz, vegyészeti gyár, szappangyár, túrógyár, cukorkaáru gyár, kötélárugyár, acélárugyár, keféáraugyár, seprűgyár, gyufagyár, mustárgyár, hengermalom).

A Hangya központ emellett számtalan kulturális és szociális támogatást is nyújtott (pl. 21 ágyas hadikórház, a háború által sújtott szövetkezeti vezetők és családjaik segítése, a Magyar Tudományos Akadémia támogatása, népfőiskolák támogatása, átképzések támogatása stb.).

A Hangya-központ szervezete:

- Igazgatóság
- Felügyelő Bizottság
- Központi igazgatás
- Ügyosztályok
- Főtitkárság
- Ügyviteli ellenőrzési főosztály
- Pénzügyi főosztály
- Áru főosztályok.

A Hangya tevékenysége: szövetkezeteket alapít, azokat berendezi, állandóan ellenőrzi, és áruforgalmukat lebonyolítja. 1922-ben a központban 1142 tisztviselő dolgozik. Ezek közül 95 ellenőrzési teendőket lát el. Az ellenőrök folyton úton vannak, egyik szövetkezettől a másikba utaznak, hogy a könyveket megrovancsolják, leltárakat vegyenek fel, elkészítsék a szövetkezetek mérlegeit s megadják a szövetkezeti vezetőknek a szükséges kereskedelmi irányítást.

A Hangya eleinte csak a legszükségesebb fogyasztási cikket hozta forgalomba és csak később, fokozatosan terjesztette ki üzletkörét mindazokra a fogyasztási szükségleti cikkekre, továbbá gazdasági anyagokra, mezőgazdasági gépekre, ruházati cikkekre, amelyekre a szövetkezeti tagoknak szükségük volt.

Az áruosztály hamarosan két főosztállyá alakult: egyike az élelmi, fogyasztási szükségleti, gazdasági cikkekkel, mezőgazdasági gépekkel, vasárukkal, papiros- és bőrárúkkal foglalkozott (Áruosztály), a másik pedig ruházati cikkekkel, rövidáru, kézműáruval, készruhával, készcipővel foglalkozott (Ruházati osztály). A főosztályokon belül bevásárlási szempontból szakosodás történt. Az értékesítésnél az ország különböző gócpontjain jól felszerelt raktárakkal kirendeltségeket hoztak létre. 1922-es állapot szerint egy budapesti központi áruraktáron és fiókraktáron kívül 15 kirendeltségi és 3 tranzit raktár működött. A 15 kirendeltségi raktárnak önálló adminisztrációja volt, ők vezették a körzetükbe tartozó szövetkezetek folyószámláját is, míg a tranzit raktárakból kiszolgáltatót árukat az a kirendeltség számlázta, amelyikhez a tranzit raktár tartozott.

A bevásárló-szakosztályok feladata volt gondoskodni arról, hogy a központ és a kirendeltségek raktáraiban mindig elegendő és a szükségletnek megfelelő áru álljon rendelkezésre. Az eladási osztálynak Budapesten és a kirendeltségeknek a vidéki körzetekben pedig a körzetükhöz tartozó szövetkezetek áruval való ellátás volt a feladata.

Mai szemlélettel a Hangya-mozgalom patrióta és tisztességes belső osztozási viszonyokon alapuló holdingot hozott létre, amely mind falun, mind a városokban a legfontosabb

szükségletek kielégítésén fáradozott és kiiktatta a pénzsora és áruzsora romboló hatását, valamint javította a nemzet létfenntartási képességét és élhetőbb élethez segítette hozzá nemcsak gazdasági, hanem kulturális-morális téren is. A meglévő – egyébként liberális – gazdasági környezetben képes volt olyan párhuzamos gazdaság kiépítésére, amely az állam tudatos védelme helyett megteremtette a nép önszerveződő védekező képességét. Ehhez voltak bőkezű és patrióta érzelmű gazdagok és néhány esetben voltak olyan állami vezetők (pénzügyminiszterek), akik nyitottak voltak a valódi gondok megértésére és legalább átmeneti segítség nyújtására.

A nagy kérdés, amelyre adott válasz döntően befolyásolja a magyar nemzet fennmaradását, hogy ma vajon sikerül-e a globalizmus minden kényszere ellenére olyan párhuzamos gazdaságot kiépíteni, amely az emberhez méltó élet tartós feltételeit biztosítani tudja a magyarság számára.

Valószínűleg a 100 évvel ezelőtti Hangya kiépülés nem másolható le. De a cél azonos. A mai körülmények között kell megtalálni egy emberarcú párhuzamos gazdaság kiépítésének a lehetőségeit.

A feladat az, hogy a még meglévő teljesítménynyújtási hajlandóságot, a tisztességes létfenntartási körülmények iránti jogos igényt, az összefogás szükségességének a felismerését, a helyi pénz által nyújtott lehetőségeket kihasználva, helyi szerveződésekre alapozva képesek vagyunk-e ezt a párhuzamos gazdaságot virtuális holdingként létrehozni.

E párhuzamos gazdaságot kiépítő holding szervezet létrehozása külön projekt témája.

4. A létfenntartási biztonság sajnos az államtól ma már nem várható el. Törekedni kell arra, hogy kölcsönös szolidaritáson alapuló módon részben ezt a közösségek oldják meg. Ezt gazdasági téren a kiépülő holding egyre nagyobb mértékben fogja biztosítani. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a gazdasági tevékenységeknek, létfenntartásnak egyéni, egyedi kockázatai nem lennének. Erre a gazdaságfejlesztés mellett szintén gondolni kell. Ennek a koncepcionális megalapozására is projektet kell szervezni.